

АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ

митна, В. Франчук, Г. Заспа, Д. Тулицький, О. Тьорло, І. Герасименко. Черкаси : МакЛаут, 2010. 300 с.

4. Лебедик Л.В., Стрельніков В.Ю., Стрельніков М.В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін : навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава : АСМІ, 2020. 303 с.

5. Пасичник О.О. Сучасні технології навчання як засіб самореалізації студентів в освітньому середовищі ЗВО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Вип. 69. С. 162–166.

REFERENCES

1. Dudka, I.S. (2008). Vykorystannia multymediinykh tekhnolohii u protsesi navchannia [Use of multimedia technologies in the learning process]. *Head teacher*. No. 31. pp. 10–12. [in Ukrainian].

2. Yerhina, O.V. (2008). Suchasnyi urok i multymediini tekhnolohii: dosvid i perspektyva [Modern lesson and multimedia technologies: experience and perspective]. *Computer in school and family*. No. 2. pp. 12–14. [in Ukrainian].

3. Tymchenko, A., Tryus, Yu., Stetsenko, I., Oksamytna, L. et al. (2010). Informatsiino-analitychna systema kontroliu ta otsiniuvannia navchalnoi diialnosti studentiv VNZ [Informational and analytical system of monitoring and evaluating educational activities of university students]. Cherkasy, 300 p. [in Ukrainian].

4. Lebedyk, L.V., Strelnikov, V.Yu. & Strelnikov, M.V. (2020). Suchasni tehnolohiii navchannia i metodyky vykladannia dystsyplin [Modern learning technologies and methods of teaching disciplines]. *Educational and methodological guide for students of advanced training courses for teaching staff of secondary, professional (vocational and technical), professional pre-higher and higher education institutions*. Poltava, 303 p. [in Ukrainian].

5. Pasichnyk, O.O. (2019). Suchasni tehnolohii navchannia yak zasib samorealizatsii studentiv v osvitnomu sere dovishchi ZVO [Modern learning technologies as a means of self-realization of students in the educational environment of higher education institutions]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after Drahomanov. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects*: coll. of science works. Kyiv, Vol. 69. pp. 162–166. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.10.2023

УДК 372.83

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.290341>

Наталія Жидкова, кандидат педагогічних наук,
учитель історії та правознавства
Менської гімназії Менської міської ради Чернігівської обл.

АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ

У статті розкрито значення античних та біблійних фразеологізмів, їх використання як засобів асоціативних зв'язків у дослідницькій діяльності учнів на уроках громадянської та історичної галузі освіти. Наголошено, що фразеологізми виконують мотивуючу функцію учнів, створюючи образ фразеологізму та встановлюючи асоціативні зв'язки, активізують навчальний та життєвий досвід учнів, спонукають використати набутий досвід у дослідженні; розвивають – розвивають асоціативне мислення, зумовлюють аналогізування; аксіологічну – формують ціннісне ставлення до подій, явищ, процесів, діяльності персон. Наведено приклади античних та біблійних фразеологізмів та їх значення для створення асоціативних зв'язків та аналогізування (перенесення ознак з відомого предмета та аналогічний, що досліджується) на уроках історії України.

Ключові слова: фразеологізми; аналогія; асоціативні зв'язки; дослідницька діяльність; громадянська та історична галузь освіти; античність; історія України.

Табл. 1. Рис. 1. Літ. 11.

Natalia Zhydkova, Ph.D. (Pedagogy),
Lecturer of History and Law,
Mena Gymnasium of Chernihiv region

ANCIENT AND BIBLICAL PHRASEOLOGICAL UNITS AS A MEANS OF CREATING ASSOCIATIVE CONNECTIONS IN THE LESSONS OF CIVIC AND HISTORICAL EDUCATION

The article reveals the significance of phraseological units as a means of creating associative connections in the lessons of historical and civic education. It is important that ancient and biblical phraseological units perform a motivating function, encouraging students to search for analogies and activating their learning and life experience. By creating an image of the phraseology and bridging the gap between the representation and the meaning, they develop associative thinking. The significance of ancient and biblical phraseology lies in the fact that they are standards for assessing moral, political, socio-economic, territorial structure, and cultural life; transferring the meaning of phraseology to the subject studied by the students and creating associative links helps to form an attitude towards it.

The research provides examples of ancient and biblical phraseological units and examples of events, phenomena, and processes from the history of Ukraine to create associative links between them and the process of analogy in the lessons of Ukrainian history.

Associative linking occurs through the multiple or frequentative repetition of phraseology in the students' research activities. The use of phraseological units as a means of associative connections encourages analyzing, generalizing and systematizing educational material, establishing patterns and this is the implementation of interdisciplinary, intercourse connections.

In the adaptation cycle (grades 5–6), pupils mainly use associations based on contiguity and similarity, while in senior classes they use analogies based on causality and associative complexes. As a result of systematic work with phraseology, the senior pupils' associative connections become more and more extensive, enriching their learning experience.

Keywords: phraseological units; analogy; associative relations; research activity; civic and historical education; antiquity; history of Ukraine.

Постановка проблеми. Сучасне навчання відповідно до НУШ є компетентнісним, активним, діяльнісним, інноваційним, що ефективно реалізується у дослідницькій діяльності. Учні як суб'єкти дослідження потрібно оволодіти вміннями здійснювати аналіз, порівняння, абстрагування, синтез, систематизацію, узагальнення, а також знаходити аналогії, оцінювати, висувати гіпотези, а у навчанні історії та громадянської освіти – бачити історичні та суспільні закономірності.

Мета громадянської та історичної галузі освіти спрямовує навчання учнів на осмислення минулого та сучасного, зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами, формування ідентичності громадянина України, виховання на національних і загальнолюдських цінностях та ін. [4]. Осмислення як мисленнєва діяльність спрямована на розкриття істотних ознак явищ, процесів та якостей людини для розуміння нового і є базовим процесом у дослідженні учнів.

Розуміння нового навчального матеріалу потребує активізації досвіду учнів та його зв'язків із дійсністю. “Розуміння спирається на асоціативні зв'язки, що сформувалися на попередньому досвіді. Від їх багатства та різноманітності залежить успіх розуміння нового. Відповідні асоціації є основою для продукування нових асоціацій, замикання нових зв'язків та адекватного відображення причинної, логічної, структурної сутності об'єкта розуміння” [2, 75]. Таким чином, асоціації активізують навчальний і життєвий досвід учнів, допомагають знаходити схожість між предметами, аналогії, осмислювати нове.

Питання значимості використання аналогії в історії з герменевтичного підходу досліджувала О. Юркевич: “Відомий вираз “Все нове – це забуте старе” передає повторюваність історичних форм, на чому й основана можливість передбачення їх виникнення на новому етапі історії” [11, 16]. У цьому значенні важливими для розуміння учнями предмета дослідження є античні та біблійні фразеологізми, які з часом ставали класичними в оцінюванні різних історичних подій, явищ, процесів, діяльності персон. У специфіці розуміння мовних виразів дослідниця пояснювала необхідність подолання дистанції між значенням та уявленням [11, 16]. Останнє є результатом навчального та життєвого досвіду учнів.

Отже, одним із засобів активізації та створення асоціативних зв'язків для аналогізування є фразеологізми. Стійкі словосполучення з їх образними утвореннями і асоціативними зв'язками сприяють знаходженню подібності між аналогічними подіями, явищами, процесами та ін. Перенесення значення фразеологізму, дослідженого учнями на уроках громадянської та історичної освіти, а також літератури на новий предмет дослідження є реалізацією міжпредметних та міжгалузевих зв'язків. Його змістове наповнення – відображення культури та побуту народу, його історії, цінностей, життєвого досвіду.

Порівнюючи аналогії, учні вчаться розуміти зв'язки між локальними процесами, а узагальнюючи та систематизуючи, – між локальними і загальноукраїнськими, а також глобальними процесами. Античні фразеологізми вивчаються на уроках історії стародавнього світу (6 клас). Утворені асоціативні зв'язки з фразеологізмом, учні збагачують у старших класах, використовують їх для пошуку аналогії, сприяючи узагальненню і систематизації, встановленню закономірностей на уроках історії та громадянської освіти.

Аналіз останніх освітніх досліджень і публікацій. Фразеологізми у лінгвокультурному значенні досліджували О. Галинська, В. Григор'єв та ін., значення біблійних фразеологізмів та античності у світовій культурі – Н. Мариноха, І. Серебрянська та ін. Проблеми розвитку дитячого мислення у психології є предметом дослідження В. Моляко, І. Білої, Т. Третяк та ін. [9]. На ролі аналогізування як мисленнєвої пізнавальної операції наголошують В. Бедлінський, О. Бедліський: “розвиток аналогізування є паралельним рухом розвитку психіки поряд з умовним рефлексом – “асоціативне зв'язування” відбувається через багаторазове повторення, а аналогію встановлює індивід, нерідко з першого разу і не без допомоги емоційних структур” [1, 55–56]. Дослідженню асоціації та інтуїції у процесі навчання учнів, конструюванню та проєктуванню технічних об'єктів присвячено роботу А. Тарари [7], використання асоціації та асоціативного мислення на уроках історії розкрито в розвідках О. Чулкова [10], М. Стюпочкіна [6]. Розвиток історичного мислення учнів представлено в дослідженнях О. Пометун, І. Мороз, В. Мороза, Ю. Малієнко, Г. Стефанюк, С. Терно та ін. Про важливість використання між-

предметних зв'язків у навчанні наголошено у працях Т. Ремех, Л. Рябовол, Г. Яковенко та ін.

Отже, фразеологізми у мовно-літературній галузі освіти мають значну теоретичну та практичну базу дослідження, але фразеологізми як засоби створення асоціативних зв'язків і аналогізування у дослідницької діяльності на уроках громадянської та історичної галузі освіти у наукових публікаціях висвітлені недостатньо, хоча й актуальні у навчальній практиці.

Мета і завдання статті полягає у розкритті значення античних та біблійних фразеологізмів, наведенні прикладів їх використання як засобів асоціативних зв'язків і аналогізування у дослідницькій діяльності учнів на уроках громадянської та історичної галузі освіти.

Виклад основного матеріалу. Початок дослідницької роботи учнів починається із заохочення, збудження їхнього інтересу для пошуку відповіді на дослідницьке завдання. Фразеологізми як засоби, що мотивують дослідження, на емоційному рівні сприяють розвитку уяви, активізуючи мисленнєву діяльність, формуючи образ, відображений у словосполученні. А вже образ за допомогою асоціативних зв'язків сприяє знаходженню аналогій. Створені асоціативні зв'язки фразеологізму допомагають бачити спільне, типові у різних явищах, подіях, процесах, порівнювати і переносити відомі ознаки на невідомі в аналогічних предметах, що досліджуються.

Продуктивне усвідомлення подій, явищ, процесів можливе, якщо учнів вчити оцінювати історичні події, явища, процеси, діяльність постатей, співзвучні до цінностей і уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, що відповідає аксіологічному елементу компетентнісного навчання учнів. Оцінюючи предмет дослідження та порівнюючи його аналоги в історії та життєдіяльності, учні вчаться здійснювати вибір моделі своєї поведінки.

Античні та біблійні фразеологізми мають історичну (наприклад, вандалізм), міфологічну (скринька Пандори) та релігійну (ерихонська труба) основу. Наведемо приклади як за допомогою значення фразеологізму створити асоціативні зв'язки та віднайти аналогії. Використовуючи різні методи (асоціативний куш, кластер, мозковий штурм та ін.), учням пропонується назвати значення поняття “вандалізм” та асоціації, пов'язані з ним. Вандалізм – напад та руйнування, знищення цінностей, низький рівень культури, варвари, плем'я, що зруйнувало Рим та ін. Асоціативні зв'язки допомагають учням знайти аналогії з історичними чи життєвими подіями. Проявом вандалізму в історії України можна вважати руйнування Києва монголо-татарами 1240 р.; напад німецьких загарбників на Київ у вересні 1941 р., вандалізм найчастіше кваліфікують як дрібне хуліганство (викорінення насаджень, графіті на пам'ятниках культури чи їх пошкодження) та ін. Процес анало-

гізування між подіями – це вже дослідницьке завдання учнів.

Фразеологізми давніх часів важливі для навчання та ціннісного виховання, бо у давніх цивілізаціях вироблялися правові норми, формувалися соціально-економічний устрій та цінності, які впливали впродовж століть на інші народи. У біблійних і античних фразеологізмах відображені вади й переваги правління, територіального, соціально-економічного устрою, цінності, якості історичних діячів стародавнього світу та ін. Крилаті вислови з часом ставали класичними і є актуальними у наш час. “Оскільки античні міфи репрезентують найдавнішу історію та культуру земного населення, то конотації античних імен у складі фразеологічних одиниць можна вважати культурно-історичними” [8, 7].

В античних державах беруть початок основи демократії, відкритості та гуманності суспільства, особистої свободи людини, що розвилися у правових системах наступних історичних епох. Поширеними були надбання давньогрецької та давньоримської цивілізацій і на території України. У північному Причорномор'ї і Криму стали популярними аристократична республіка, торгіві й економічні зв'язки, антична матеріальна і духовна культура. Античний вплив Північного Причорномор'я (демократичний полісний устрій) мав місце у становленні традицій українського державотворення, її устрою, економічних та культурних зв'язків. Створені класичні цінності ставали зразками для наслідування.

Критерієм оцінювання поведінки людини виступає моральна й етична основа біблійних фразеологізмів. М. Вергальок комплексно дослідила біблійну фразеологію у сучасній українській мові, простежила динаміку фразеологізму: генетичний аспект дослідження свідчить про зв'язок мови з традиціями, звичаями та культурою народу [3]. Увійшовши у вжиток у часи Русі, вони досі залишаються у мові.

У навчальній практиці учні використовують різні види асоціації з фразеологізмом: за суміжністю (вираз “хліба і видовищ” асоціюється з показовими судовими процесами, стратами); за схожістю (дволикій Янус – чотириликій Світовид (Збруцький ідол)), ріг достатку кози Амальтеї – ріг достатку на гербі Харкова); за контрастом (вандалізм – волонтерство, благодійність); за каузальністю (розрубати Гордіїв вузол – проголошення ЗУНР); асоціативний комплекс (яблуко розбрату – війна, міжусобиці, руйнування, зміни в політичному, соціальному, економічному житті та ін.). Використовуючи різні типи асоціацій, розвиваємо асоціативне мислення учнів і вчимо аналогізувати за різними критеріями.

У *Табл. 1* подано античні та біблійні фразеологізми, їх тлумачення, розкрито історичну, міфологічну чи біблійну основу та наведені приклади аналогій, що досліджуються учнями на уроках громадянської освіти й історії України. Розкриваючи історичну

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

основу фразеологізму, встановлюючи асоціативні зв'язки, зумовлюємо пошук аналогій.

Більшість фразеологізмів активно увійшли в життєву практику і їх можна використати як міжпредметні зв'язки навчання: “гроші не пахнуть”, як вислів, що використовується для засудження нечесно зароблених грошей, або ті, що не відповідають моральним засадам суспільства, корупційні гроші; “покинула муза” у ситуації незавершеної справи;

“вандалізм” як засудження безглузлого руйнування культурних цінностей; “еврика” як винайдення чогось нового, “самозакоханний нарцис” як оцінка егоїстичних вчинків людини та ін.

Отже, пошук аналогій за допомогою фразеологізму відбувається через асоціативні зв'язки з значенням фразеологізму (його ознак) та їх перенесення на історичні події, явища та процеси, діяльність персон.

Таблиця 1

Античні та біблійні фразеологізми як засоби створення асоціативних зв'язків і аналогізування у навчанні історії України

<i>Фразеологізм</i>	<i>Значення фразеологізму [5]</i>	<i>Історична /культурна /міфологічна основа виразу</i>	<i>Приклади використання фразеологізму в історії України</i>
Або все, або нічого	Виявляти готовність домогтися всього ціною надзвичайних зусиль, жертв	Римський імператор Калігула (12–41 р. н. е.) витрачав величезні державні кошти на своє утримання	Діяльність багатьох радянських вождів була проявом волонтаризму. Масштабна і трагічна за наслідками для УСРР була політика колективізації, яка зумовила голодомор 1932–1933 рр.
Авгієві ставні	Крайня занедбаність, забрудненість	Давньогрецька міфологія. Щоб очистити стайні Авгія хитромудрий Геракл спрямував у них потік води	“Авгієвими ставнями” стали українські землі у 1960-ті рр. та 1990-ті рр. (надмірна хімізація земель у часи “відлиги”)
Альфа і омега	Альфа перша літера алфавіту, омега – кінець. Початок і кінець чогонебудь. Найголовніше, сутність будь-якого явища, процесу	Із Біблії (Одкровення Іоана Богослова, 1:8). “Я є альфа і омега, початок і кінець” так говорить про себе Ісус Христос	1. “Альфой і омегой” УРСС (1959), а пізніше й Народного руху України за перебудову (1989) було прагнення незалежності України. 2. “Альфой і омегой” діяльності Софії Русової було просвітництво
Аріаднина нитка	Вихід зі складного становища, вирішення заплутаного питання, дороговказна нитка	Давньогрецька міфологія. Римський поет Овідій “Метаморфози”. Аріадна – дочка Пасіфаї та Міноса, царя Крити, а також неповнорідна сестра Мінотавра. Мінос закрити Мінотавра у лабіринті, який побудував Дедал. Щороку Афіни посилали 7 юнаків і 7 дівчат на поживу Мінотавру. Тесей, який прибув з Афін, за допомогою клубка ниток, що дала Аріадна, вибрався з лабіринту, вбивши Мінотавра	Княгиня Ольга винесла урок із смерті чоловіка Ігоря, якого вбили древляни за непомірну данину. Ольга відомстила древлянам, знищивши древлянське племінне князівство, але встановивши точний розмір данини, що і було “аріадниною ниткою” в оподаткуванні племен
Ахіллесова п'ята	Вразливе місце людини	Міф стародавньої Греції. Ахіллес – непереможний герой. Мати Фетида, щоб зробити Ахілла невразливим занурила його у води р. Стікс, тримаючи за п'яту. П'ята і стала вразливим місцем, у яку згодом потрапила стріла ворога	1. Б. Хмельницький знайшов “ахіллесову п'яту” у польському війську М. Калиновського під час Батозької битви 1652 р. 2. Селянські повстання були “ахіллесовою п'ятою” доби Директорії
Блудний син	Повернення додому з щирим каяттям про свої гріхи	Із євангельської притчі (Лука, 15, 11–32) Син, який жив розпутьно і розтратив на чужині все що мав, повернувся в батьківський дім. Батько з радістю зустрів сина	“Блудні сини України” – праця Є. Сверстюка. Українці, які відмовилися від духовного та культурного розвитку в радянський період, в часи незалежності повернулися до своєї національної культури

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

Бочка Діогена	Добровільна відмова від зручностей і вигод. Аскетичне, невибагливе житло	Діоген Сінопський (400–325 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ, представник школи кініків. Кінікі вважали вищим моральне задоволення і закликали до обмеження своїх потреб, жити у природному стані. Діоген, бажаючи показати справжній сенс життя, жив у “бочці”	Г.С. Сковорода вів мандрівне життя філософа, відмовлявся від спокусу світу, дому, сім’ї, вчив задовольнятися простими життєвими радостями. У стосунках пропагував поширювати любов та взаємоповагу. У трактаті “Розмова п’яти подорожніх” філософ пише, що справжнє щастя не потребує почестей, не треба влади, багатства. Бути щасливим – це пізнати самого себе, свої нахили
Вандалізм	Протиправне, безглузде знищення чи пошкодження матеріальних та культурних цінностей	Вандали – давньгерманське плем’я, яке 455 р. захопило та пограбувало Рим, знищило численні пам’ятки античної культури	Проявами вандалізму є протиправні дії: руйнування могил, історичних святинь, вирубка лісів та ін.
Гордів вузол	Оцінка розв’язання складної ситуації. Швидко і просто розв’язувати складне, заплутане питання простим способом	Давньогрецька міфологія. Оракул звелів фригійцям обрати царем першого зустрічного із возом по дорозі до храму Зевса. Ним став землероб Гордій. Після сходження на трон Гордій встановив віз у храмі Зевса і прив’язав його складним вузлом. За пророцтвом оракула, той, хто розплутає вузол, – стане володарем Малої Азії. Ним став Александр Македонський, який розсік Гордів вузол мечем	Організувавши “листопадовий чин” – повстання 1.11.1918 р, вояки УСС “розрубали Гордів вузол”, захопивши Львів. Результатом чину стало проголошення ЗУНР. Д. Вітовський під час засідання Української Національної Ради 31 жовтня казав, що якщо ми не захопимо Львів, то це зроблять поляки
Горе переможеним. Vaee victis!	Погане становище переможених людей чи народів	Тіт Лівій “Історія Риму від заснування міста”. У 390 р. до н. е. гали обложили Рим. На допомогу обложеним, у яких закінчувалася їжа, прямували римські загони, тож гали запропонували їм відкупитися (1 тис. фунтів золота). Під час зважування Бренн (галльський вождь) кинув на купу золота з вагами меч, сказавши фразу “Горе переможеним”	Після поразки Української революції 1917–1921 рр. більшість міністрів були репресовані (С. Єфремов, С. Остапенко, В. Голубович, М. Стасюк, П. Христюк та ін.)
Гроші не пахнуть	Гроші отримані будь-якими способами, не завжди моральними та законними	Стародавній Рим. Син Веспасіана дорікнув батькові, що той ввів податки на громадські туалети. Батько показав прибуток з податку і спитав, чи пахнуть гроші?	Впровадження екологічного податку з сміття
Гуси врятували Рим	Незначна річ, яка може мати істотні наслідки. Щасливий випадок, завдяки якому вдалося врятуватися від біди	У 390 р. до н. е. під час війни між галами та римлянами галльське військо оточило цитадель Капітолію. Вночі гали намагалися обеззброїти варту, але їх почули гуси і геготанням розбудили місто. Наступ галів було відбито	За українськими звичаями чумаки (козаки) брали у дорогу півня, який слугував їм за будильник
Дамоклів меч	Небезпека або неприємність, що постійно загрожує комусь	Старогрецька легенда. Дамокл, придворний сіракузького тирана Діонісія Старшого (432–367 до н. е.), назвав володаря найщасливішим. Тоді Діонісій посадив	1. Будівництво ЧАЕС стало “дамоклівим мечем”, що навис над Україною. 2. Союз Мазепи із Шведським королем у 1708 р. спричинив

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

		заздрісника на своє місце, повісивши над його головою на кінській волосині гострий меч. Дамоклові Діонісій пояснив, що цей меч є символом тих небезпек, яких владар зазнає постійно, хоча здається, має безтурботне життя	нависання “дамоклівого меча” над Мазепою
Дволикий Янус	Нещира, лицемірна людина	У римлян Янус – бог дверей, згодом – входу і виходу, бог часу – початку і кінця. Зображувався з двома обличчями, одне – молоде, дивилося вперед, у майбутнє, друге – старе, назад, у минуле	1. Чотириликий Світовид (Збруцький ідол. Зображення з трьох ярусів всесвіту – боги, які живуть у небі, люди землі та божество, що тримає земний світ). 2. Оцінка реформ М. Хрущова
Дев'ять муз	Символи натхнення	Стародавня Греція. Музи Кліо, Евтерпа, Талія, Мельпомена, Терпсихора, Ерато, Полігімнія, Уранія і Калліопа вважаються покровительками певного виду мистецтва або науки	Ольга Хохлова – перша дружина П. Пікассо була його музою (44 портрети Ольги у творчому доробку художника)
Драконівські закони	Надзвичайно жорстокі заходи, закони, в яких покарання значно перевищує тяжкість скоєного злочину	Афінський законодавець Дракон (Драконт) у 621 р. до н. е. кодифікував та записав закони Афін. Смертна кара була поширеним видом покарання. Пом'якшення мали закони, які пов'язані з вбивством: визнання відповідальності держави, а не родини жертви у покаранні злочинця. У 594 р. до н. е. Солон анулював закони, щоб запобігти народним виступам	1. Під час Революції Гідності 16 лютого 2014 р. Верховна Рада України з порушенням регламенту ухвалила пакет “драконівських законів”, що обмежувала свободу громадян, надавали державним органам влади більше прав у покаранні учасників акцій протесту. 2. 7 серпня 1932 р. з'явився закон “про п'ять колосків”, що передбачав за розкрадання колгоспного майна розстріл на місці та конфіскацію майна. За наявності пом'якшувальних обставин покарання – 10 років ув'язнення
Еврика	Вияв радості від несподіваного відкриття	Трактат римського інженера Вітрувія “Про архітектуру”. Сіракузький тиран Гієрон доручив Архімеду, грецькому математику перевірити, з якого сплаву зроблена його корона. Під час занурення у ванну Архімед відкрив закон гідростатики: “всьяке тіло, занурене в рідину, втрачає у своїй вазі стільки, скільки важить витіснена ним рідина”. Вигукуючи “Еврика!”, побіг додому перевіряти закон, обчисливши співвідношення металів у сплаві Гієронової корони	Іван Пулюй у лабораторній кімнаті Празької квартири випадково відкрив x-промені. “Еврика” – вигукнув учений, повідомляючи про невидимі промені, які проникають крізь тверді тіла, відомі згодом як “рентгенівські”
Еолова арфа	Чутлива душа людини, яка відгукується на всі події життя	Грецька міфологія. Струни Еолової (повелитель вітрів) арфи звучать від подиху вітру	“Праведники народів світу”, маючи “Еолову душу”, рятували життя євреям, ризикуючи власним. За наказом А. Шептицького в українських монастирях знайшли порятунок 150 євреїв
Єрихонська труба	Щось дуже гучне, потужне, що має руйнівну силу	Із Біблії. Євреям, які вийшли з єврейського полону, на шляху повернення до Палестини, по-	Козацькі литаври використовувалися для імітації гуркоти канонади, як психологічний прийом,

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

		трібно було взяти Єрихон. Місто мало неприступні стіни, які все ж впали від звуків священних сурем (труби)	“єрихонські труби”, впливу на ворога
Жереб кинуту	Остаточне рішення прийнято, вирішальний крок у якій-небудь справі, в якомусь заході	Светоній “Життя цезарів”. Слова Юлія Цезаря, сказані під час переходу р. Рубікон у 49 р. до н. е. Він порушив закон, за яким не мав права очолювати війська в межах Італії, і розпочав громадянську війну	Укладенням договору 1708 р. між шведським королем Карлом XII та І. Мазепою, переходом останнього на сторону шведського війська “жереб було кинуту”
Записати в аннали	Щорічні записи подій	У стародавньому Римі перед будинком верховного жерця щороку виставляли дошки, на яких записували надзвичайні події. У II ст. до н. е. ці записи було об’єднано у великий літопис	“Анналами” козацьких часів є козацькі літописи Самовидця, Грабянки, С. Величка та ін.
Закопати талант	Не розвивати свої здібності, таланти	Євангельська притча (Матв., 25, 14–30). Чоловік перед від’їздом доручив рабам оберігати його гроші: одному дав п’ять талантів (срібна монета), другому – два, третьому – один. Два раба пустили гроші у справу, примноживши статки господаря, а третій – закопав талант у землю, змарнувавши цю можливість	Павло Тичина наприкінці свого життя все частіше згадував, що змарнував свій талант, не в повній мірі реалізувався як поет
Золота середина	Характеристика вчинків людини, яка уникає крайнощів, рішучих дій; оптимальний вибір між двома крайнощами	Із другої книги “Од” (ода 10, строфа 5) римського поета Горація (65–8 до н. е.)	Конституція П. Орлика 1710 р. – є компромісом між Гетьманом і Військом (народом) Запорозьким. Загалом – це “золота середина” узгодження інтересів різних соціальних груп з приводу організації влади
Злий геній	Характеристика вчинків людини, які не залежать від її волі. Людина, яка погано впливає на когось, приносить шкоду	Стародавні римляни вірили, що геній – це дух-охоронець людини, яка формує її характер, супроводжує протягом життя, впливає на вчинки. Часто геніїв ототожнювали з демонами	В. Маланчук радянський діяч, який чинив тиск на українську інтелігенцію, боровся з українським націоналізмом у 1960–70 рр., натхненник ідеологічних “чисток” у Спілці письменників України, академічних установах республіки
Золоте руно	Омріяне багатство; прагнення заволодіти багатством попри небезпеку	Давня Греція. Трагедія Евріпіда “Медея”. Золоте руно – золота бараняча шкура, яку відправились добувати аргонавти на чолі з Ясоном. Скарб охороняли бики та дракони, але за допомогою чарівниці Медеї Ясон заволодів шкурою	1. “Золотим руном” для археологів було знайдення під керівництвом Б. Мозолецького у 1971 р. скіфської пекторалі у кургані Товста могила. На верхньому фризі пекторалі – чоловіки тримають руно. 2. “Золотим руном” для козаків були трофеї переможних походів на Аккерман у 1577, 1578, 1584 та 1589 рр.
Золотий вік	Щаслива пора, епоха розквіту	Старогрецький поет Гесіод (IX ст. до н. е.) у поемі “Труди і дні” “описує вік Кроноса (у стародавніх римлян – Сатурн), коли “люди жили, як боги, без турбот, праці і страждань, не	“Золотим віком” українознавства в радянський період була політика “українізації” 1920–30-ті рр. XX ст. Для влади вона була одним із засобів її зміцнення, а не метою. Відбувалася “українізація” шкіл,

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

		знали старості і помирали наче засинали”. Вираз зустрічається в “Метаморфозах” Овідія. Римський імператор Комод час свого правління (з 180–192 рр.) наказав іменувати “золотим віком”	друку, заходи в армії, повернення до української культури, історії, традицій та ін.
Зі щитом чи на щиті	Перемогти або загинути; вислів характеризує менталітет спартанців	Плутарх “Вислови спартанських жінок”. Спартанка, проводжаючи сина на війну, подала сину щит з словами: “З ним або на ньому”	1. Поширений під час російсько-української війни, загиблих героїв зустрічають “на щиті”. 2. Князь Святослав Ігорович героїчно воював проти кочівників: “зі щитом” у 965 р. переміг хазар, розгромивши Хазарський каганат, але загинув у 972 р. від рук печенігів
І ти, Бруте?	Несподівана зрада близької людини	Гай Светоній у книзі “Життя дванадцяти Цезарів” наводить передсмертні слова Цезаря: “І ти, дитя моє!”, звертаючись до Марка Юнія Брута, одного з упізнаних убивць	У 1964 р. серед учасників змови проти М. Хрущова був Перший секретар ЦК КПУ П. Шелест, хоча кар’єру побудував за підтримки М. Хрущова
Канути в Лету	Зникнути, піти в непам’ять, пропасти безслідно	У давньогрецькій міфології Лету – річка забуття в підземному царстві Аїда. Хто нап’ється з неї води, той забуде про земне життя	Діяльність українських дисидентів 1960–1980 рр. “не канула в Лету” після репресій радянського комуністичного режиму, а заклала принципи державотворення України у 1990-ті рр.
Карфаген має бути зруйновано	Наполеглива вимога знищити ворога або подолати перешкоду, непримиримість до чогось	Період Пунічних війн. Вислів належить римському сенаторові Марку Порцію Катону-старшому (234–149 до н. е.), який кожен свою промову в сенаті закінчував фразою: “А втім, Карфаген повинен бути зруйнований!”	Непримиренність російської політики до існування вольності на українських землях, зумовили зруйнування 15 червня 1775 р. за наказом Катерини II Запорізької Січі
Колос на глиняних ногах	Щось величне, що має неміцну хитку основу	У Стародавній Греції на о. Родос у 285 р. до н. е. була збудована з глини та бронзи 37-метрова статуя бога Геліоса, що не витримала землетрусу в 225 р. до н. е.	“Колосом на глиняних ногах” було державне утворення – СРСР (1922–1991 рр.), який не мав міцної економічної, політичної та національної основи
Лавровий вінок	Здобути перемогу, славу	В Античній Греції лаврове дерево вважали символом бога Аполлона, покровителя мистецтва. Лавровим вінком нагороджували переможців змагань (музичних, поетичних змагань), від цього звичаю походить слово “лауреат”	У 1649 р. після переможного походу Війська Запорозького проти Речі Посполитої гетьмана Б. Хмельницького радо вітали кияни. У 2015 р. вийшла ювілейна монета присвячена Б. Хмельницькому. У центрі аверсу в обрамленні стилізованого лаврового вінка зображено відбиток печатки Б. Хмельницького
Лаконічна мова	Чітко, коротке висловлювання думки	Плутарх, “Життєпис Лікурґа”, 16, 17. У давній Спарті (область Лаконіка) у агелах (вікових загонах) хлопчиків учили чітко і коротко відповідати на запитання	Сучасна тестова форма навчання має принцип лаконічності
Лєвова частка	Найбільша частка здобичі, майна, спадку та ін.	У давньогрецькій байці Езопа (VI ст. до н. е.) “Лєв, віслук, лисиця”. Ділячи впольовану здобич, Лєв забрав усю собі	У 1860–1861 рр. в українських землях діяло 229 цукрових заводів

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

Манна небесна	Несподівано одержані життєві блага	Біблійний міф (Ісход, 17, 14–16) Бог протягом 40 років ходіння по пустині євреїв кожного ранку посилав їм їжу	1838 р. стараннями І. Сошенка, К. Брюллова, В. Жуковського та ін. було викуплено з кріпацтва. Свобода для генія була як “манна небесна”
Між “Сккілою та Харібдою”	Безвихідне, скрутне становище, коли небезпека або неприємність загрожує з обох боків. Наражатися на небезпеку з обох сторін	У давньогрецькій міфології два чудовиська, що жили по обидва боки вузької морської протоки між Італією і Сицилією і губили мореплавців, що наважувалися там пропливти. Сккіла мала шість голів, хапала з корабля веслярів, а Харібда, всмоктувала в себе воду на величезній відстані, поглинала разом з нею корабель	У період Руїни гетьмани опинялися в складних зовнішньополітичних та внутрішньополітичних обставинах і укладали невігідний для країни союз з Туреччиною, Кримським ханством, Московською державою, Річ Посполитою та ін. Юрій Хмельницький у 1659 р. заключив невігідні договірні статті з Московією, а у 1660 р. невігідний Слободиченський трактат з Річчю Посполитою
Муки Тантала	Нестерпне страждання від усвідомлення близькості, бажаної мети і неможливості її досягти	У грецькій міфології Тантал – син Зевса. За те, що одного разу образив богів був скинутий в Аїд. Тантал стояв по горло в воді, але його мучила спрага. Коли він нахилився напитися, вода відступала. Гілка з плодами відхилялася, коли голодний Тантал хотів простягав до неї руку	Перебування на Паризькій мирній 1919–1920 рр. конференції для делегації УНР та ЗУНР було “танталовою мукою”, оскільки Франція намагалася українські делегації дипломатично ізолювати, віддаючи перевагу створенню сильної Польщі. Українські делегації прагнули закріпити право нації на самовизначення
Нитка життя	Символ людської долі	У давньогрецькій міфології мойри – три жінки богині, які тримали нитку життя: Клото пряде нитку життя, Лахесіс скеровує її напрямком, а Атропа перерізує	Леся Українка змагалася з лихою долею і перемогла її. Нитка її життя, попри важку хворобу, що настигла Лесю ще в дитинстві, стала дороговказом для творчості геніальної поетеси
Панацея від усіх хвороб	Універсальний засіб від усіх недуг, проблем	У давньогрецькій міфології Панацея – богиня зцілення, донька бога лікування Асклепія (у римлян Ескулапа). За Гомерівською “Лідою” Панакея і її брати Маахаон і Подалірій лікували учасників троянської війни, а її сестрами були Гігія (Здоров’я) та Ясо (Лікування)	1. У добу Русі онука Володимира Мономаха Євпраксія написала трактат “Мазі”, у якому систематизувала знання медицини, щодо хвороб серця, шлунка, ротової порожнини та зубів, засобів їх лікування, гігієни жінки й дитини, рекомендації з раціонального харчування. Манускрипт є збірником від багатьох хвороб. 2. Панацеєю щасливої людини – є пізнання самого себе, своїх природних здібностей (Г. Сковорода)
Перейти Рубікон	Праці Плутарха, Светонія. Безповоротний крок, рішучий вчинок	Давній Рим. У 49 р. до н. е. Цезар порушив заборону римського сенату і перейшов своїм військом Рубікон. Після цього почалася громадянська війна, в ході якої Цезар заволодів Римом	Жовтоводська битва під проводом Б. Хмельницького була “Рубіконом” визволення українських земель та початком національної революції 1648–1676 рр., здобуття прав і привілеїв козаків, міжнародного утвердження, розбудовою козацької держави
Під егідою	Під захистом, заступництвом, патронатом	За давньогрецькою міфологією егіда – щит Зевса, викуваний Гефестом. У центрі егіди – зображення з головою медузи Горгони. Згодом щит став атрибутом богині мудрості Афін, символом її заступ-	1. З 2023 р. історичний центр Одеси, як територія, що відображає мультикультурність (в топоніміці та архітектурі) перебуває під егідою ЮНЕСКО. 2. Під патронатом князя, культурного діяча В.К. Острозького

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

		ництва. Аполлон у виняткових випадках теж міг носити егіду	1576 р. почала діяльність Острозька академія, школа вищого типу
Піррова перемога	Перемога з великими втратами, яка не дає бажаного результату	Рим вів боротьбу за завоювання Апеннінського півострова і розпочав війну з грецькими містами на півдні Італії. На допомогу грекам прибув емірський цар Пірр. 279 р. до н. е. відбулася битва при Аускулі, де армія Пірра перемогла, але з величезними втратами. За легендою Пірр вигукнув: “Ще одна така перемога, і ми загинемо!”. Римляни відновили сили і перемогли військо Пірра у 278 р. до н. е.	Галицька битва (серпень 1914 р.) – одна з успішних наступальних операцій південно-західного фронту російської армії і водночас одна з кровопролитних. “Пірровою перемогою” було блокування фортеці Перемишль російськими військами з вересня 1914 р. та її капітуляція 22 березня 1915 р. 3 червня 1915 р. австро-німецькі війська зайняли Перемишль
Праця Пенелопи	Нескінченна робота, яка не просувається вперед; Ідеал жіночого благоденства, вірності	Поєма Гомера “Одіссея”. Пенелопа, дружина Одиссея, зберігала вірність чоловікові і 20 років чекала на нього з троянської війни. Пенелопа пообіцяла, що вийде заміж тоді, коли витче покривало на гробницю свекра. Вдень жінка ткала, а вночі розпускала полотно	Княгиня Ольга після смерті чоловіка Ігоря, так і залишилася вдовою, присвячуючи свою діяльність – розвитку та реформам Русі
Прийшов, побачив, переміг Veni, vidi, vici	Швидке рішення будь-якої справи	Римський полководець Юлій Цезар, розгромивши ворогів Італії, вирушив на схід зміцнити владу. У 47 р. до н. е. у битві біля м. Зела у Малій Азії, перемігши понтійського царя Фарнака II, надіслав у Сенат повідомлення “прийшов, побачив, переміг”	Князь Святослав Ігорович здійснивав багато завоювань. У землі, що збирався підкорити, відряджав послів із звісткою “іду на Ви”. У 967 р. князь у Балканському поході заволодів 80 містами Болгарії
Прометей вогонь	Прагнення досягти високої та благородної мети; внутрішнє прагнення у досягненні чого-небудь	У давньогрецькій міфології титан Прометей, пожалівши людей, їх безпорадність перед природною стихією, викрав у богів полум'я і передав смертним. За цей вчинок Прометей прикували до скелі. Щодня орел викльовував йому печінку. На ранок рани загоювалися. Захопившись мужністю героя, Зевс наказав відпустити мученика	Прометесвим вогнем для людей у Львівській аптеці “Під золотою зіркою” було винайдення 1853 р. газової лампи польським і чеським винахідниками Ігнацієм Лукасевичем та Йоганом Зехом. Хоча прагненням директора аптеки П. Міколяша було перетворення нафти на спирт. Аптекарі винайшли гас. Новий світильник випробували в Личаківському шпиталі хірурги, довели його безпечність та гігієнічність. Проте Зех після пожежі з бочками нафти повернувся до професії фармацевта, а Лукасевич зайнявся розробкою нафтових родовищ
Прокрустове ліжко	Жорсткі рамки, під які насильницьким шляхом підганяється що-небудь або хто-небудь незважаючи на здоровий глузд. Мова може йти про зовнішність, манеру поведінки, слідування традиціям, ідеї тощо. Іноді жертвуючи заради цього чимось суттєвим	Старогрецька легенда. Розбійник Атики Прокруст обманом заманював мандрівників до себе додому. Гостей укладав на одне з двох лож. На велике ложе укладав невеликих зростом людей і, щоб жертва відповідала розміру ліжка, бив її молотом, розтягував суглоби. На маленьке ложе укладав високих зростом людей. Ті частини тіла, що не	Аналіз подій періоду репресій 1930-х рр., коли життя було шаблонним і українська інтелігенція (М. Грушевський, С. Єфремов, М. Куліш, Л. Курбас, М. Яворський та ін.) не вміщалися в “прокрустове ліжко” радянської системи. Шістдесятники та дисиденти, які не вміщувалися в “прокрустове ліжко”, зазнавали репресій (О. Бердник, І. Дзюба, А. Горська,

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

		поміщалися, обрубував. Незабаром грецький герой Тесей, перемігши розбійника, вчинив із ним так само, як той обходився зі своїми полоненими	Є. Сверстюк, І. Світличний, В. Стус та ін.)
Повернутися в рідні пенати	Повернутися до рідного дому	Пенати – це римські боги-охоронці домашнього вогнища. Римляни тримали вдома статуетки пенатів, вірили, що вони слідуєть за ними під час переселення	Іван Марчук – народний художник України, засновник техніки пльонтаїзму. Довгий час працював в Україні, але у 1989–2001 рр. мешкав у Австралії, Канаді, США. У 2001 р. повернувся у рідні пенати, в Україну.
Ріг достатку	Щедро, великою мірою	Грецький міф. Коза Амальтея, що вигодувала своїм молоком Зевса, зламала собі ріг. Німфа, одна з виховательок Зевса, наповнила ріг плодами й подала йому. Тоді Зевс подарував ріг Амальтеї німфам, пообіцявши, що з нього з'являтиметься все, чого вони забажають	1. Ріг достатку – символ на гербі м. Харків. 2. Чорноземи, корисні копалини є рогом достатку для господарства України. 3. С. Крушельницька подарувала І. Франку на ювілей 25-річчя творчості ріг достатку. Якщо письменника не було вдома, то знайомі залишали візитівку у розі
Розділяй і володарюй	Стиль управління країною, колективом	У Римі принцип зовнішньої політики у підкоренні інших народів полягав у нацькуванні один на одного, намаганні посварити, не допустити їх об'єднання	У часи окупації українських земель під час Другої світової війни її територію нацистська Німеччина поділила на чотири зони, реалізуючи принцип “розділяй і володарюй”
Самозакоханий нарцис	Самозакохана людина, що милується собою, своїми вчинками	У давньогрецькій міфології вродливий юнак Нарцис – син бога річок Дефіса і наяди (німфи) Ліріони. Якось він побачив своє відображення в річці, закохався і від нього помер. Боги перетворили його на квітку нарцис	У радянський період Т. Лисенко, вчений-генетик, біолог, академік АН УРСР запропонував низку агротехнічних прийомів. Деякі не були сприйняті практикою, не відповідали й науковим теоріям. Це спричинило дискусію, яка за підтримки Й. Сталіна переведена у політичну площину, що спричинило “лисєнківщину”: переслідування (М. Вавілова, Л. Делоне, І. Єремєєва та ін.) незгодних з теорією Лисєнка і занепад генетики
Сатурналії не вічні	Все добре, як і зле не вічне	У римській державі популярним було свято сатурналії після закінчення польових робіт. Святкування супроводжував обряд: раби багатих господарів отримували на час свят відносну волно, іноді їм навіть прислужували господарі. Рабам, які зазналися нагадували: “сатурналії не вічні”	На Покрову козаки вшановували святу Покрову, а також 14 жовтня січовики збирали раду для переобрання старшини, а також щорічно переобирали кошового отамана, дотримуючись звичаю військової демократії
Сізіфова праця	Надзвичайні зусилля, спрямовані на досягнення чогось, які не дають бажаних результатів; непосильне щось; виснажлива і безплідна робота	В XI пісні Гомера “Одіссея” розповідається про коринфського царя Сізіфа, який за образу богів був засуджений Зевсом на тяжку кару: він вічно мусив котити на гору великий камінь, який щоразу вислизав з його рук і котився вниз	Сізіфовою працею були зусилля Данила Галицького організувати хрестовий похід проти монголотатар. Але європейські правителі не мали ресурсів. Будівництво оборонних фортифікаційних споруд Луцька, Львова, Кременця завершилося їх руйнацією Данилом через загрозою війни з монголотатарами

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

Скринька Пандори	Вмістилище зла, зробити дію з незворотними (негативними) наслідками	За давньогрецьким міфом Зевс склав у скриньку усі пороки, нещастя, хвороби. Щоб помститися Прометею, велів богам створити красуню Пандору і віддав її заміж за брата Прометея – Епіметея. Зевс подарував Пандорі скриньку і велів не відчиняти її. Але Пандора не послухалася і всі нещастя налетіли на людей, а на дні скриньки залишилися надія	З відкриттям ланцюгової ядерної реакції людство отримало “скриньку Пандори”. Але маємо й надію...
Співати дифірамби	Захвалювати когонебудь; вихвалити щось	У Давній Греції дифірамб – урочиста хорова пісня на честь бога вина Діоніса. Пізніше став однією з поетичних форм, близькою до оди та гімну. З дифірамбів, які виконувалися хором, виникла грецька трагедія	Вихвалення вождів тоталітарних систем: поезією, піснями, скульптурним та живописним увіковічненням, прославлянням у пресі, на партійних з'їздах та ін.
Три сита Сократа	Перед тим, як щось говорити, слова потрібно просіяти через сито правди, добра, користі	Один чоловік спитав Сократа, чи знає він, що говорять про його друга. Сократ запропонував чоловікові просіяти те, що він хоче сказати через три сита: 1) сито правди, тобто, чи впевнений співрозмовник, що це правда, а не чулки; 2) сито доброти, тобто чи хорше збирається сказати чоловік про Сократового друга (інформація була поганою); 3) сито користі, необхідності (інформація не така вже й потрібна). Отже, у інформації, що хотів сказати чоловік, немає ні правди, ні доброти, ані користі	1. Г. Сковороду називають “українським Сократом”. У байці Г. Сковороди “Зозуля та дрізд” зозуля питає дрозда, чи не нудно дрозду співати. Дрізд відповідає, що не нудно, адже він не підкидає свої яйця в чужі гнізда, а сам їх годує, береже і вчить, а співом полегшує працю. Спів, відпочинок, їжа приносять насолоду, якщо їх чергувати з працею та корисною справою. 2. Медіаграмотність дозволяє критично ставитися до фейкової інформації, джінси та пропаганди
Троянський кінь	Хитрі дії, підступні засоби боротьби. А в переносному значенні – підступний дарунок ворогам, який полегшує перемогу над ними, обманні дії	Гомер “Одіссея”. У 1260 р. до н. е. почалася війна між греками і троянцями через те, що троянський царевич Паріс за допомогою Афродіти викрав дружину спартанського царя Єлену. 10 років греки не могли взяти Трою, аж поки Одиссей не підказав зробити дерев'яного коня і сховати в нього військо, вдаючи, що облогу знято. Вночі солдати відкрили ворота для решти війська. Троя була зруйнована	Повість минулих літ. Чотири помсти княгині Ольги древлянам. У 946 р. не могла з княжком військом взяти Іскоростень, тож попросила данину у древлян по три голуба і три горобці, які з запальною сумішшю, прив'язаною до лапок, повернулися до своїх голубників. Так Ольга спалила Іскоростень
Усі дороги ведуть у Рим	Один кінцевий результат, а методи досягнення різні	Збільшення територій в Римській імперії змушувала завойовників будувати нові хороші дороги. Рух по них від Риму давав можливість швидко доставляти звістку у різні провінції імперії. Найбільш значуща – Аппієва дорога (312 р. до н. е.), що вела від Рима до Капуї. Стратегічне значення дороги забезпечувало торгові та культурні контакти римлян з Середземномор'ям	У XIX ст. до Одеси, як портового та транзитного торгового міста вели різні шляхи (судна здійснювали рейси в Константинополь, по Дунаю на Балканський півострів, Крим, Кавказ та ін.). Транзитна торгівля Одеси з'єднувала країни Європи з Близьким та Середнім Сходом. У 1865 р. відкриття залізниці Одеса-Балта сприяло швидкому руху товарів між портом та промисловими містами України

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

Цап відбувайло	Перекладання своїх гріхів на когось, відповідальності, звільнення від непосильної тяжкості провини	Старий заповіт, книга Левіт. Арон поклавши руки на голову козла, переклав усі гріхи Ізраїлевих синів на козла і відпустив з гріхами у край неврожайний, у пустелю	І. Самойловича було усунуто від гетьманування через покладання провини за поразку кримського походу 1787 р. Закинувши йому тасмні зв'язки з татарами, заслали у Сибір
Хліба й видовищ	Вимога юрби, що прагне задоволення своїх низьких інстинктів	Вислів наводить римський поет Ювенал (бо – після 127 н. е.) у своїй VII сатирі. Гасло римської юрби, плебсу, що постійно вимагав подачок від правлячої верхівки	1. У 1930 р. судовий процес над діячами “СВУ” проходив у Харківському оперному театрі. На лаві підсудних і висвітлювався у ЗМІ. 2. Під час виборчих компаній кандидати задобрюють електорат “хлібом та видовищами”
Через терни до зірок	Непростий тернистий шлях до досягнення мети	Вислів з твору римського письменника і філософа I ст. н. е. Люція Аннея Сенеки “Несамовитий Геркулес”	Тернистим був науковий шлях лауреата Нобелівської премії (1909) з фізіології та медицини І. Мечнікова. Випускник Харківського університету, спеціалізувався в Німеччині, Італії. У 1969 р. відмовили у професурі у Петербурзькому університеті. 20 років попрацював професором зоології в Одеському університеті. У 1886 р. заснував першу бактеріологічну станцію. Через інтриги у наукових колах покинув країну і оселився за кордоном. За всесвітнім визнанням вченого стояли довгі і кропіткі роки роботи
Яблуко розбрату	Причина ворожнечі, суперечки, незгода між ким-небудь	Давньогрецький міф. Батьки майбутнього Ахілла Пелея та Фетіда грали весілля, на яке були запрошені богині Олімпу Гера, Афродіта, Афіна. Богиня чвар Ерида, яку не запросили на свято, помстилася за цей вчинок, підкинувши на весільний стіл яблуко з написом “найкрасивіший”. Суперечку богинь розсудив Паріс, сина троянського царя Пріама, віддавши яблуко Афродіті. Остання допомогла Парісу в любові до Олени (дружини царя Спарти Менелая). Викрадення Олени стало причиною троянської війни. Гера та Афіна підмовили воювати грецькі поліси проти троянців. Суперечка між богами через яблуко зумовило троянську війну. Троя була зруйнована	Донька В. Кочубея Мотрона поохала І. Мазепу. Це стало причиною суперечки між гетьманом І. Мазепою та генеральним суддею В. Кочубеєм. Суддя разом полтавським полковником І. Іскрою доносили Петру I про відносини між І. Мазепою та шведським королем Карлом XII. Але московський цар не повірив і після катувань видав їх І. Мазепі, який і стратив зрадників. Гетьманська столиця Батурин 1708 р. була знищена російськими військами

Наведемо приклад використання фразеологізму, активізації навчального та життєвого досвіду, формування образу предмета й асоціативних зв'язків для аналогізування на уроках історії України. Значення відомого фразеологізму “яблуко розбрату” – причина ворожнечі, розбрат між кимось спрямовує учнів на створення асоціативних зв'язків та пошук аналогій з історичними подіями, явищами, проце-

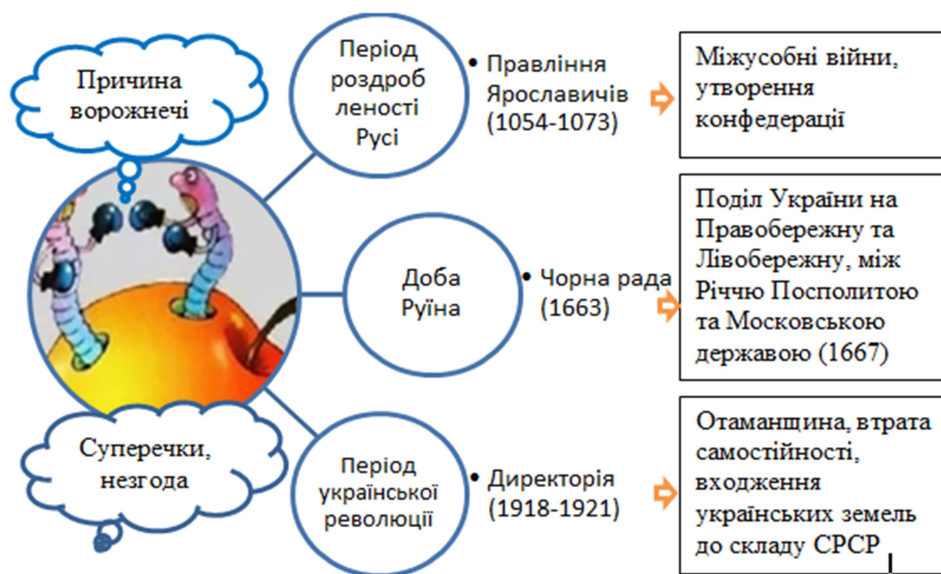
сами уже дослідженими учнями і тими, що досліджуватимуть під час уроку. Процес аналогізування (перенесення ознак відомих подій, явищ на аналогічну подію, що досліджуватиметься) зумовлює формування гіпотези.

Так, у старших класах під час вивчення теми “Українська революція” учням можна запропонувати пригадати фразеологізм “яблуко розбрату” і

**АНТИЧНІ І БІБЛІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСОБИ АСОЦІАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

навести приклади подій минулого, пов'язаного з ним, використовуючи асоціативний метод “асоціа-

тивний куш”, “хмаринка слів” чи “ментальні карти” та ін.

Рис. 1. Асоціативні зв'язки з фразеологізмом “яблуко розбрату” на уроках історії України

У процесі аналогізування учні можуть сформулювати гіпотезу: чи спричинить “яблуко розбрату” періоду Директорії зміни у територіальному устрої, втрати самостійності. У наведеному прикладі учні використовуватимуть каузальну аналогію (причиново-наслідкових зв'язків), що характерно для дослідницької діяльності старшокласників. Сформовану гіпотезу перевірятимуть у процесі вивчення теми “УНР за доби Директорії”.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, античні та біблійні фразеологізми, засвоєні учнями у 6 класі, сприяють створенню асоціацій, спонукають до використання міжпредметних та міжкурсів зв'язків, процесу аналогізування. Формування вміння аналогізувати розвивають в учнів здатність узагальнювати й систематизувати навчальний і життєвий досвід у старших класах.

Античні та біблійні фразеологізми з їх моральним і соціальним значенням є класичними критеріями для оцінювання предмета дослідження учнів. Використовуючи різні види асоціацій (за суміжністю, за схожістю, за каузальністю, асоціативний комплекс), вчимо учнів асоціативного мислення. Багаторазове використання фразеологізмів у старших класах сприяє тому, що асоціативні зв'язки стають все більш розгалуженими.

Подальшого дослідження потребує використання фразеологізмів українського походження, а також фразеологізмів цивілізації Давнього Сходу як засобів формування асоціацій у громадянській та історичній освітній галузі навчання, розроблення асоціа-

тивного методу у дослідницькій діяльності учнів на уроках громадянської й історичної галузі освіти, створення системи вправ для розвитку асоціативного мислення, визначення місця фразеологізму в структурі уроку та ін.

ЛІТЕРАТУРА

- Бедлінський О., Бедлінський В. Роль аналогії в розвитку мислення. *Актуальні проблеми психології. Психологія творчості*. 2021. Вип. 15 (І). Т. 12. С. 54–61.
- Біла І.М. Теоретичний аналіз проблеми розуміння. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ : Інформаційні системи, 2011. Вип. 5. С. 71–82.
- Вергалок М.М. Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування : дис. ... д-ра філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки : спец. 035 / НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2021. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/anutatsiia_verhaliuk.pdf
- Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/derzhavni-standarty-bazovoi-seredn-oi-osvity/>
- Словник античної міфології / укладачі І. Козовик, О. Пономарів. Київ, 1985. 236 с. URL: <http://litopys.org.ua/slovmith/slov02.htm>
- Стьопочкін М. Крути 1918 р. – Крути 2022 р. Історичні аналогії на уроках історії України в 10 класі. *Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 10 травня 2023 р.) / Запорізький національний університет. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. С. 52–58.
- Тара А. Інтуїція і асоціації у процесі навчання учнів проектуванню і конструюванню технічних об'єктів. *Інноваційні наукові дослідження в галузі педагогіки і*

психології: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 2022. С. 43–46. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730289/1/Teza_Tarara_2022.pdf.

8. Федорова Ю.М. Фразеологізація значень присвійних прикметників у сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2010. 225 с. URL: <https://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9745/Fedorova.pdf?sequence=1>

9. Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності: матеріали XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 травня 2023 року / за ред. В.О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 130 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728332/1/Moljako.pdf>

10. Чулков О. Асоціації та асоціативні зв'язки на уроках історії. *Історія та правознавство*. 2008. № 8. С. 5–9.

11. Юркевич О. Логічні методи висловлювання в гуманітарному пізнанні. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія "Філософія. Філософські перипетії"*. 2019. Вип. 61. С. 13–19.

REFERENCES

1. Bedlinskiy, O. & Bedlinskiy, V. (2012). Rol analogii v rozvytku myslennia [The role of analogy in the development of thinking]. *Actual problems of psychology. Psychology of creativity*, 15 (I). Vol. 12, pp. 54–61. [in Ukrainian].

2. Bila, I.M. (2011). Teoretychnyi analiz problemy rozuminnia [Теоретичний аналіз проблеми розуміння]. *Education and upbringing of a gifted child: theory and practice: coll. of science works*. Kyiv, Vol. 5. pp. 71–82. [in Ukrainian].

3. Verhaliuk, M.M. (2021). Bibliina frazeologhiia v suchasni ukrainskii movi: sklad, semantychna struktura, dynamika, funktsionuvannia [Biblical phraseology in the modern Ukrainian language: composition, semantic structure, dynamics, functioning]. *Doctor's thesis*. Kyiv. Available at: https://iul-nas.u.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/annotatsiia_verhaliuk.pdf. [in Ukrainian].

4. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. Available at: <https://imzo.gov.ua/derzhavni-standarty-bazovoi-seredn-oi-osvity/> [in Ukrainian].

5. Slovnyk antychnoi mifolohii [Dictionary of Ancient Mythology]. Compilers I. Kozovyyk, O. Ponomariv. Kyiv, 1985.

236 p. Available at: <http://litopys.org.ua/slovmyth/slovmy02.htm> [in Ukrainian].

6. Stopochkin, M. (2023). Kruty 1918 r. – Kruty 2022 r. Istorychni analogii na urokakh istorii Ukrainy v 10 klasi [Cool 1918 – Cool 2022 Historical analogies in lessons of the history of Ukraine in the 10th grade]. *Actual problems of theory and methods of teaching history: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Zaporizhzhya, May 10, 2023)*. Zaporizhzhya National University. pp. 52–58. [in Ukrainian].

7. Tarara, A. (2022). Intuitsiia i asotsiatsii u protsesi navchannia uchniv proiektuvanniu i konstruiuvanniu tekhnichnykh ob'ektiv [Intuition and associations in the process of teaching students to design and construct technical objects]. *Innovative scientific research in the field of pedagogy and psychology: materials of the International scientific and practical conference*. pp. 43–46. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/730289/1/Teza_Tarara_2022.pdf. [in Ukrainian].

8. Fedorova, Yu.M. (2010). Frazeologizatsiia znachen prysviinykh prykmetnykiv u suchasni ukrainskii movi [Phraseologicalization of the meanings of possessive adjectives in the modern Ukrainian language]. *Candidate's thesis*. Kyiv. 225 p. Available at: <https://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9745/Fedorova.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

9. Funktsionuvannia tvorchoho myslennia v umovakh informatsiinoi nevyznachenosti [Functioning of creative thinking in conditions of information uncertainty]. *Materialy XXIII Vseukrainskoi naukovo-pyaktichnoi konferentsii, 30 travnia 2023 – Proceedings of the XXIII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, May 30, 2023*. (Ed.). V.O. Moliako. Kyiv, 2023. 130 p. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/728332/1/Moljako.pdf> [in Ukrainian].

10. Chulkov, O. (2008). Asotsiatsii ta asotsiatyvni v'iazky na urokakh istorii [Associations and associative connections in history lessons]. *History and jurisprudence*. No. 8. pp. 5–9. [in Ukrainian].

11. Iurkevych, O. (2019). Lohichni metody vyslovliuvannia v humanitarnomu piznanniu [Logical methods of expression in humanitarian knowledge]. *Herald of V.N. Karazin KhNU. Series "Philosophy. Philosophical vicissitudes"*. Vol. 61. pp. 13–19. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.09.2023

“Тримить! Тайна дрож пронимає народи, – мабуть благодатная хвиля надходить”.

Іван Франко
український поет, прозаїк

“Шматок землі, ти звешся Україною. Ти був до нас. Ти будеш після нас”.

Ліна Костенко
українська поетеса, письменниця

“О мово вкраїнська! Хто любить її, той любить мою Україну!”

Володимир Сосюра
український письменник, поет, лірик

